

Világnyelv vagy európai?

Ez év márczius 10-én éjfélkor Franciaországban megállították az órákat tíz perczre, vagy ennyivel hátraigazították. Ezzel az óraigazítással a francziák megszüntették a párisi meridián időszámítását, elfogadták a greenwichi meridiánt és ezzel nagy lépést tettek azon az úton, mely a nemzeteket egymáshoz közelebb vezet. Üdvözljük a francziákat e bölcs elhatározásukért. Viszonzásul az angolok megtehetnék, hogy lemondanának a yard hossz mértéknek használatáról és a Fahrenheit-féle hőmérőkről és használatba vennék a francziák kilometer és centigrad számítását. Az oroszoknak is szeretnénk kifejezni üdvözetünket, hogy végre megszüntették a Julius Caesar-féle naptárt és felcserélték azt a Gregoriánussal. Valamint melegen tudnók üdvözölni a németeket, hogy végre lemondtak a gót betűk használatáról s általánossá lett náluk is a latin alphabet.

Mert a huszadik század civilisatiójához méltatlannak tartjuk azt, hogy a népek és nemzetek közt annyi chinai falat épít és tűr meg, melyek a helyett, hogy közelebb hoznák egymáshoz a nemzeteket, inkább elválasztják és távol tartják őket egymástól.

Egyik legnagyobb akadálya a népek érintkezésének és testvériesülésének a nyelvek különfélesége, melynek megszüntetésén DESCARTES-től, LEIBNIZ-től PEANO olasz tudósig annyi bölcs elme fáradozott. Sok kísérlet történt egy közösen érthető világnyelv megalkotására, de mindeddig nem sikerült létrehozni, nemcsak a dolog természetében rejlő óriási nehézségek miatt, de jórészt a tudósok elfoglaltsága és a még mindig nagyon erős Chauvinismus miatt is.

Mintha csak a világnyelv megalkotása lehetetlenségénél: bebizonyítására készült volna az a Berlinben Liebreich és Thiesen kiadásában ez évben megjelent *Auf dem Wege zur*

europäischen Sprache című terjedelmes könyv, melynek tudós-névtelen szerzője alapos tanultsággal és meggyőző adatokkal mutatja ki, hogy le kell tennünk a világnyelvről és nieg kell elégednünk az európai nyelvvel. Mert a világnyelv létesítése utópia. Már pedig utópiákért rajongani s el nem érhető illúziókban élni a huszadik század practikus gondolkodójához épp úgy méltatlan, mint helytelen a nehézségektől megriadva az elérhető eredményről is lemondani, vagy a megvalósítható eredményt nemzeti hiúságból és hamis nemzeti érdekekből akadályozni és kockáztatni.

Tévedett a tudós badeni pap, SCHLEYER a volapük nyelv feltalálója, midőn egy új világnyelvre gondolt s vele a meglevő száz meg száz, a népek millióinak ajkán élő nyelvet felcserélni akarta. Tévedtek a többi világnyelv buzgó munkásai és h/ivei, midőn azt a célzt tűzték maguk elé, hogy az egész emberiségnek szolgáló egy nyelvet alkotnak. Ezt a célzt sem dr. MOLENAAR *panroman*, sem BEERMANN *novilatin* világnyelve, sem ROSENBERGER *idiom-neutral* grammatikája, sőt a híressé lett varsói szemorvosnak, dr. SAMENHOF-nak, szerényebb elnevezésű *esperanto* nemzetközi segédnyelve sem érhetette el. Helyesen mondja a fent idézett könyv névtelen szerzője. Der fundamentale Irrtum ist dass . . . »Alle bisherigen Weltsprachler haben dem naiven Glauben gehuldigt, ihre Aufgabe bestehe darin, eine komplette, gebrauchsfertige Sprache auszutüfteln, die – frisch wie ihr »Schöpfler« oder »Erfinder« sie der staunenden Mitwelt präsentiert – sofort zur Übersetzung von wissenschaftlichen Werken und Auf-führung von Theaterstücken, Abfassung internationaler Staatsverträge und Herausgabe von Zeitschriften jeden Genres zureichend sei und wenn bloss die Regierung ihre Zustimmung erteilt, nächsten Montag früh um neun Uhr in allen Schulen eingeführt werden kann.«

Érdekes jelenség, hogy noha ez idő szerint a francia nyelv van előnyben a többi európai nyelvek felett, mert a diplomacia nyelve a francia, a napi sajtója is el van terjedve az egész világon, a művelt népek szinpadain is uralkodók a francia múzsa termékei, a francia szépirodalom művei is a legkedveltebb olvasmányok az összes művelt nemzeteknél; – tehát azt mondhatni, valósággal világnyelv a francia, mindazáltal éppen a francziák sürgetik a legtöbb energiával egy új világnyelv, vagy nemzetközi segédnyelv megalkotását. LEAU¹⁾, DE LA GRASSERIE²⁾, DE BEAUFONT⁸⁾, NAVILLE⁴⁾, CON-

¹⁾ La langue universelle est-elle possible? Paris 1900.

²⁾ De la possibilité et des conditions d'une langue internationale Paris 1892.

³⁾ Manuel complet de l'Espéranto. Paris 1899.

⁴⁾ La langue internationale. Paris 1899.

TURAT ¹⁾ mély meggyőződéssel és alapos okoskodással vitatták a világnyelv megalkotásának mint a folyton fejlődő civilisatio legfontosabb eszközének szükségét.

Az európai kisebb nemzetek szellemi munkásai sajnálkozva érzik oly nemzetközi segédnyelv hiányát, mely valósággal közkinccsé tenné az összes művelt nemzetek kiváló irott szellemi termékeit s lehetővé tenné az egymásközi érintkezést nemcsak írásban, hanem élő szóban is. Nagy hátránya a tudományos haladásnak a nemzetközi nyelv hiánya, mert a kisebb nemzetek tudósaira óriási nehézséget hárít négy-öt idegen nyelv megtanulása, de a nagy culturnemzetek tudósai is meg vannak fosztva a kisebb nemzetek tudományos és irodalmi munkássága eredményeinek használatától. Nem ok nélkül panaszkodott HUNFALVY Pál magyar nyelvtudósnak a hírneves oxfordi tanár, MAX MÜLLER, hogy sajnálattal kell lemondania HUNFALVY tudományos munkálkodásának felhasználásáról, mert nem tud magyarul. Azért azt kívánná, hogy elégedjenek meg a magyarok saját nyelvükkel a költészetben, tudományos munkálataikat pedig tegyék közzé angolul, francziául vagy németül. Lehetetlen kívánság! Újabban is panasz-kodik egy olasz tudós, hogy nem használhatja fel egyik magyar tudós nagy értékű művét, mely reá nézve »libro chiuso per noi con sette sigilli«.

A kérdésnek az a megoldása, melyet a berlini egyetem tudós philologus tanára, dr. HERMANN DIELS, ajánlott, hogy tegyük nemzetközi nyelvvé a latint²⁾, lehetetlen megoldás, mert haladás volna ugyan ez is, de nem előre, hanem hátra, a huszadik századból a tizenötödikbe. Pedig a magyaroknál talán még legkönnyebb volna Prof. DIELS tervének megvalósítása, ahol az oktatás, az irodalom, a közigazgatás nemcsak az egész középkoron át latin nyelvű volt, de még a tizenkilencedik század elején is latinul szónokoltak az országgyűlésen, latin nyelvűek a nemzet történetét tárgyaló forrásművek, s noha még a mai nyelvben is sok a közkeletű latin szó, mégis még itt is anarchonismus volna a latin nyelvnek világnyelvvé proklamálása.

De a problémát nem oldaná meg Prof. DIELS másik javaslatára sem, midőn azt kívánja, hogy legyen a három legkiműveltebb és legelterjedtebb európai nyelv: az angol, a francia és a német az elfogadott s minden iskolában tanításra kötelezett világnyelv. Teljességgel kivihetetlen terv! Ez volna ám a valóságos utópia, miként azt az esperantonak lelkes híve Louis CONTURAT, a párisi Collége de France tanára

¹⁾ La langue auxiliaire internationale. Paris 1900,

²⁾ Deutsche Revue 1901,

Eine Weltsprache oder drei? című tárgyilagos hangon és meggyőzően írt polemikus tanulmányában kimutatta.¹⁾

De hát mit tegyünk egyrészt az uralkodó bábeli nyelvzavar megszüntetésére, másrészt a nemzetközi világnyelv eddigi kísérleteinek Analizálására? Megmondja tudós névtelen szerzőnk fentidézett munkájában, amidőn kimondja a *világnyelv* megalkotásának lehetetlenségét s az európai népek közös ruházkodásának mintájára egyelőre az európai nemzetek közös *használatára*, szolgáló *európai nyelv* megalkotását sürgeti, a melyhez majd később hozzásegődik a török, az arab, a perzsa is s lassanként a többi ázsiai, afrikai és amerikai nemzetek is.

Mert, miként ismertetni kívánt könyvünk figyelemreméltó, bő apparátussal kimutatja, – igazán internationalis és dialektusoktól mentes egységes világnyelvet nemcsak a különböző népek alfabetjének, grammatikájának nagy eltéréseinél fogva lehetetlen összeszerkeszteni, hanem főleg azon nehézségeknél fogva, amik e népek különböző műveltsége, gondolkodása, állami, társadalmi, családi, házi élete, szokásai, vallása, foglalkozása, életmódja s egyéb körülményeiben megnyilvánul. Rámutat például szerzőnk ez egy fogalomnak: a rokonság fogalmának változataira szolgáló szavak és elnevezések sokféleségére. Az Onkel, Vetter, Neffe elnevezés vagy nincs meg, vagy variatiookban van meg a különféle vallási, állami, társadalmi szokások és törvények által kormányzott népeknél. Az egyiknél nincs második házasság, tehát hiányzik a *mostoha* apa, anya, testvér. A másiknál soknejűség vagy sokférjűség van. Ebből a körülményből egy sereg rokonsági elnevezés támad, amik az európai népeknél ismeretlenek.

Vegyük számba a különböző vallásokat, államszerkezeteket, foglalkozásokat, lakásberendezést, nyelvsajátságokat: mily végtelen sok fogalom, s ezekre szolgáló szó és elnevezés van a távoli világrészek, országok népeinél, amikre az összes európai nyelvek nem adhatnak szót, kifejezést. Az eszkimók ruhadarabjai ismeretlenek a batunégekénél, az indusok polgári osztályai ismeretlenek nálunk, a chinai szavaknál nincs különbség a nomen és verbum között, a japán alfabetben a B, P, F, H mássalhangzókat másképp írják, 'ha utánuk más és más magánhangzó következik. De csupán az európai nyelvekben is mennyi az eltérés. Némely európai nyelvben, mint a magyarban, nincs genus, némelyikben a singularis és plurális mellett van duális. A nyugateurópai nyelvek grammatikájának legtöbbje hét-nyolcz beszédrészt ismer, syntaxisa fő- és mellékmondatot, ezek a categoriák az ázsiai és afrikai nyelvekben vagy csak részben vannak meg, vagy egyáltalán hiányzanak. A verbumnál rendszerint activ

¹⁾ Sonderabdruck aus der Deutschen Revue. Stuttgart und Leipzig.

és passiv formát különböztetünk meg, az oroszban a verbumnak ötféle változata van. Igaza van a névtelen szerzőnek, midőn azt mondja: »Man sieht, eine wirklich internationale Hilfssprache, die ein Mittel und Durchschnitt der verschiedenen existierenden Sprachformen sein wollte, müsste so unmöglich ausfallen, wie eine Kreuzung Zwischen Sperlingen, Affen, Heringen und Spulwürmern.«

Sőt a hangutánzó szók kimondásában is nagy eltérést találunk még a szomszéd nemzeteknél is. A francia chantecler például *cocorico-t* mond, a német *kikeriki-t*, a magyar *kukorikú-t*.

A nemzetközi segédnyelv megalkotásának tárgyi nehézségei mellett roppant nagy subjectiv akadályai is vannak. Sok az exclusivitas a világnyelv híveiben és még több a nemzeti Chauvinismus híveiben es ellenzőiben. Nagyon gyakori a szemrehányás a németeknél amiatt, hogy az eddigi nemzetközi nyelvekben, főleg az esperantóban, erősen túlnyomó a román elem, a szótövek nagyobb részben a román nyelvekből, főleg a francziából, vannak választva, holott a germán fajok számaránya túlhaladja a román fajokét. Ez a tendentia szerzőnk könyvében is erősen kidomborodik, noha a szerző maga könyvének 97-ik lapján nyomatékosan hangoztatja, hogy minden chauvinistikus felfogás távol van tőle. Mégis könyvének *der Wortschatz* című fejezete túlzott nemzeti önérzetre vall s végeredményben a tárgyilagosság rovására szolgál, tehát alapnak igazságtalan, miként igazságtalannak találtam annak a párisi philologusnak fejtegetését is, aki gúnyolva a német nyelv flexióját például hozta fel a *binden – band – gebunden; – gelingen-gelang-gelungen* szókat, s gúnyosan mondta: quelle sonorité de la langue allemande, tout à fait comme des cloches! Nézeteltérések és ellentétek kiegyenlítésének, közeledés létrehozásának nem alkalmas eszköze az animozitas.

Más fogyatkozásokra is akadunk szerzőnk könyvében. Megvallja ugyan, hogy a magyar nyelvet nem ismeri, pedig ha ismerné és tudná, hogy nincs az európai nyelvek között egy sem, amely az antik-classicus versmértékekre annyira alkalmas, mint a magyar, s meggyőződne róla, hogy Cicero nyelvéhez egy sem hasonlítható annyira, mint a magyar, tehát a hangzatosságnál fogva – amit pedig az internationalis nyelvben fontosnak tart – nagyobb jelentőséget tulajdonítana neki. Egyébként bárhonnán vette is azt, hogy a magyarban az utolsó szótagon van a hangsúly, éppen oly tévedés, mint az, hogy igen közel áll a törökhez.

Alapos készületségre és nagy tudásra vall a szerzőnk könyvének VII. fejezete: *Die Wortbildung*, melyben végigtárgyalja az összes beszédrészek grammatikáját és a szóképzésnek formuláit, amint azok az egyes európai nyelvekben megnyilvánulnak. Apróra megállapítja, mi a rag (Suffix) jelentősége, amit a megalkotandó új európai nyelvben is alkalmazni kíván.

A könyvnek fő jelentőségét nem nyelvtudományi értékében találom, hanem abban, hogy az internationális segédnyelvnek aktuális kérdését elvi szempontból iparkodik tisztázni s a megvalósításhoz közelebb vinni. Midőn annyira szabatosnak és pontosnak kívánja az új európai nyelvet, hogy belőle az élő nyelvek minden bizonytalansága és logikátlansága hiányozzék, szinte megnehezíti a terv megvalósítását. De ő maga nevezi a feladatot nagyon nehéznek, amelyet nem is lehet máról holnapra életre hozni. Sok előmunkálatra van szükség, sok részletkérdésnek kifejtésére, megvitatására, évek, talán évtizedek munkájára.

Természetesnek tartjuk, hogy névtelen szerzőnk is, mint elődei, az új internationális segédnyelvet s annak szókinccsét az európai három fő nyelvcsoporthból: a germán, a román és a szláv nyelvekből akarja konstruálni. Abban is a tárgyilagos igazságnak akar hódolni, hogy az európai kisebb nemzetek nyelvét is számba kívánja venni. De nem látjuk indokoltnak a nagy és megkülönböztetett figyelembe vételt a holland, dán, svéd nyelvek iránt, holott ezeknek sem irodalma, sem lélekszáma nem oly nagyon kiemelkedő a csehek, a délszlávok (serbo-croát) mellett. Az meg éppen túlzás, amiben a szerző Románia nyelvét és népét részesíti. Úgy látszik a szerző nem tudja, hogy alig egy évtizeddel azelőtt kezdtek BARITIU és társai a tulajdonképpeni rumen nyelvet latinizálni, minek következtében a rumen paraszt egészen más nyelvet beszél, mint a bukaresti egyetemi tanár, a magyarországi oláh pedig meg sem érti a romániai polgárt.

De szóvá sem tennők ezeket a kevés jelentőségűnek látszó dolgokat, ha nem német tudós munkájáról volna szó, akinél megszoktuk a pedánsságig menő pontosságot.

Könyve végső fejezetében a szerző elmondja a javasolt »európai nyelv« gyakorlati alkalmazásba vételére vonatkozó nézeteit. Nem óhajt nyelvet teremtő dictatort, sem pedig valami nyelvakadémia szent synodusát, hanem rábízná a dolgot a nyelvet használók önkényére. Szerinte tehát nem megszerkeszteni kellene az új európai nyelvet szókinccscsel, grammatikával, hanem magától kellene a nyelvnek megcsinálódnia *pensum communem*, lassú fejlődéssel, bővüléssel, kopással, változással. E szerint hát emberi alkotás lenne az új internationális nyelv, történeti fejlődés, nem pedig Naturproduct. Ehhez a nyelvtudományi teoriához ugyan nem járulna hozzá MAX MÜLLER, de a szerző nem is ad semmit a nyelv dictatorokra. Ő lassú történeti fejlődést sürget azért végzi így:

Eile mit Weile.

Ferenczy József.